

КОМПОНЕНТИ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ

У статті окреслено компоненти підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення; висвітлено наукові погляди на саморозвиток особистості та її професійне самовдосконалення впродовж усього життя; визначено найголовніші компоненти процесу формування у майбутніх учителів фізичної культури готовності до творчої самореалізації і професійного самовдосконалення під час майбутньої педагогічної діяльності.

Ключові слова: мотиваційно-ціннісний, операційно-діяльнісний, когнітивний, особистісний, професійно-творчий компоненти; професійне самовдосконалення; творчий саморозвиток; учитель фізичної культури.

Під впливом соціально-економічних умов сучасна освіта України спрямована на пошук нових шляхів підготовки студентів-майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення та створення психолого-педагогічних умов навчання майбутніх учителів нового тисячоліття. Професійне самовдосконалення майбутніх учителів фізичної культури, їх безперервний саморозвиток, творча активність безпосередньо залежать від якості освіти.

Сучасні реалії та стан дитячого здоров'я наразі вимагають компетентних, творчих, конкурентоспроможних, комунікабельних учителів фізичної культури, з особливим професійним світоглядом, з творчим мисленням, з філософським поглядом на явища та події життя, із почуттям гуманізму й патріотизму, високою професійною культурою та духовністю, емпатією, фізичною витривалістю. Учитель має бути і професіоналом, і високоосвіченою людиною, справжнім представником педагогічної еліти.

Питання професійної підготовки майбутніх фахівців досліджували Н. Абашкіна, О. Абдулліна, В. Биков, В. Бондар, Г. Васянович, П. Воловик, Ф. Гоноболін, Р. Гуревич, Н. Дем'яненко, О. Дубасенюк, М. Євтух, І. Зязюн, Я. Камінецький, О. Коваленко, Н. Кузьміна, Н. Ничкало, Т. Нейлор, Л. Пуховська, Л. Романишина, В. Семиченко, В. Сидоренко, С. Сисоєва, В. Сластьонін, М. Сметанський, А. Сущенко, Л. Сущенко, Т. Сущенко, І. Хейстер, П. Яковишин, Т. Яценко та ін.

Теоретична значущість і недостатня розробленість питання визначили тему, **мета статті** – окреслити та проаналізувати компоненти процесу підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення.

На нашу думку, найголовнішими компонентами підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення є мо-

тиваційно-ціннісний, операційно-діяльнісний, когнітивний, особистісний, професійно-творчий.

Розглянемо мотиваційно-ціннісний компонент як складову підготовки до професійного самовдосконалення, на сформованість якого вказує свідоме прагнення студента бути вчителем фізичної культури, бажання передавати наступному поколінню власний досвід, докладання для цього знань і здібностей, намагання досягти успіху в педагогічній діяльності, потреба в самореалізації.

Спектр потреб особистості, згідно з вченням американського психолога А. Маслоу, – надзвичайно широкий. Індивід має систему різноманітних потреб: фізіологічних, інтелектуальних, соціальних тощо. Особистий інтерес є первинним і найглибшим з-поміж економічних інтересів. Інтереси приводять в дію певні мотиваційні механізми. Отже, причиною, що спонукає до діяльності, спрямованої на задоволення певних потреб, є мотив. Зацікавленість студентів має місце, коли під впливом стимулів і мотивів реалізуються їх інтереси.

Під мотивами розуміють стимули, які пройшли крізь свідомість студента, тобто самостимули. Система стимулів виявляється через внутрішні особистісні мотиви майбутнього фахівця та встановлює зміст професійної діяльності.

Мотиваційно-ціннісний компонент є стрижневим у цілісній структурі підготовки студентів, первинним у формуванні готовності до професійного самовдосконалення майбутніх учителів фізичної культури.

Вчені зазначають, що ефективність і якісні результати навчання визначаються стійкими мотивами особистості студента, що передбачає бажання діяти активно, долати труднощі.

Майбутній учитель фізичної культури має усвідомлювати цінності, ідеали, цілі своєї роботи. Вони ґрунтуються на переконанні в тому, що суспільству необхідно піклуватися про молоде покоління вихованих та освічених людей. Він має розуміти користь від своєї професійної діяльності в кожному конкретному випадку, мати бажання здійснювати професійну діяльність.

На думку О. Леонтьєва, мотиви, які спонукають до діяльності, надають їй “особистого сенсу”, мають таку саму детермінацію, що й усяке психічне відображення – отже, можуть бути керованими [7, с. 346]. А. Маслоу пов’язує самоспостереження, яке розглядається як процес, із мотивацією розвитку [8, с. 307].

Педагогічне стимулювання саморозвитку вчителів передбачає ті засоби та способи впливу, які породжують і розвивають у них позитивні почуття, погляди, переконання, спрямовані на формування кожного як особистості й спеціаліста.

На нашу думку, показниками мотивації студентів є інтерес до професії учителя фізичної культури, показниками цінності є жага до професіоналізму, професійного самовдосконалення. При підготовці майбутніх учителів фізичної культури необхідно формувати систему цінностей, моральних

норм, ідеалів, професійних установок; націленість на успіх, здатність долати труднощі для досягнення мети. Передбачається врахування характеру домінуючого мотиву, структури та дієвості мотивації професійної підготовки.

Отже, мотиваційно-ціннісний компонент є важливим у процесі підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення. За умов відсутності належної мотивації або особистісної цінності майбутній фахівець не виявляє компетентності у розв'язанні проблем, майбутній учитель має усвідомлювати цінності, ідеали, цілі своєї роботи. Вони ґрунтуються на переконанні студента в тому, що суспільству необхідно піклуватися про молоде покоління, розуміти користь від своєї професійної діяльності.

Необхідним компонентом підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення є операційно-діяльнісний. На думку академіка І. Зязюна, щоб зробити зміст освіти діяльнісно-орієнтованим, його необхідно структурувати за предметним і діяльнісним принципами. Тому процес навчання повинен бути проблемним і передбачати перехід майбутнього вчителя фізичної культури в позицію суб'єкта. Це можливо лише за умов широкого використання таких активних форм, як проведення дискусій, рольових ігор, аналізу конкретних ситуацій, виступів перед однокурсниками тощо [5, с. 489].

Найважливішими характеристиками суб'єкта професійної діяльності С. Рубінштейн визначає активність, здібність до розвитку й інтеграції самодетермінації, саморегуляції і самовдосконалення.

Під діяльністю прийнято розуміти активну цілеспрямовану взаємодію студента з освітнім середовищем. За переконанням науковців, викладач є лише організатором педагогічного середовища, регулятором та контролером його взаємодії з кожним студентом.

Операційно-діяльнісний компонент підготовки передбачає розвиток комунікативних та організаторських здібностей, емоційної стійкості та волевових якостей, педагогічної майстерності студентів у процесі освітньої діяльності.

Операційно-діяльнісний компонент формування професійного самовдосконалення майбутніх учителів фізичної культури забезпечує оволодіння і подальше застосування студентами професійних базових і педагогічних компетенцій – умінь і здібностей щодо вибору засобів, способів та методів педагогічної діяльності, моделювання, проектування вирішення професійно-педагогічних завдань, що відповідають специфіці цілей і змісту професійної діяльності майбутнього вчителя фізичної культури.

Загальний цикл формування професійного самовдосконалення майбутніх фахівців можна узагальнити й розглядати таким чином: адаптація та орієнтування студента в освітньо-професійній діяльності – рефлексія – мотивація до професійного самовдосконалення – планування – проектування завдань та плану діяльності – вибір найоптимальніших дій – контроль за виконанням завдання.

Операційно-діяльнісний компонент передбачає знайомство студентів з теоретичними основами педагогіки, фізичної культури, основ здорового способу життя та психології, досвідом педагогічної діяльності відомих педагогів, заслужених учителів фізичної культури, педагогічним і спортивним досвідом відомих спортсменів. Передбачається також формування умінь застосування набутих знань у конкретній педагогічній ситуації.

Важливість цього компонента полягає в тому, що він є результативним етапом усього процесу навчання, що дає змогу особистості свідомо й активно вступати в різні форми педагогічної діяльності та професійної взаємодії, задовольняти потреби в самореалізації і самоактуалізації, сприяти розвитку самовдосконалення. Цей процес відбувається як ряд послідовно наступних один за одним етапів, наближаючи підготовку майбутніх учителів фізичної культури від загальної ідеї до точно описаних конкретних дій. Можна виокремити такі ступені професійної підготовки: діагностику, аналіз, моделювання, виконання [1].

Важливим компонентом процесу підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення є когнітивний, зумовлений необхідністю визначення їх пізнавального й інтелектуального потенціалу. Він характеризується такими показниками, як знання основних структурних елементів педагогічного середовища, знання сутності базових основ теорії та методики фізичного виховання, обізнаність із сучасними психолого-педагогічними технологіями навчання та виховання в навчальному середовищі.

Когнітивний компонент забезпечує ефективність підготовки до професійного самовдосконалення та підвищує її осмисленість, цілеспрямованість і варіативність. Його головними елементами виступають розвиток педагогічної компетентності та професійно-педагогічної свідомості, самосвідомості, мислення майбутнього вчителя фізичної культури.

Як складний специфічний вид діяльності самовдосконалення безпосередньо залежить від того, наскільки майбутній учитель усвідомлює його сутність і зміст, специфічні ознаки й особливості реалізації та потребує відповідних знань, комплексно закріплених у педагогічній компетентності. Як важливий чинник розвитку професійного самовдосконалення педагогічна компетентність майбутнього вчителя фізичної культури лежить в основі його здібності до самозмін [2], здатності до рефлексивної саморегуляції у широкому розумінні як уміння майбутнього педагога розвивати й використовувати власні психічні ресурси, створювати сприятливу для діяльності ситуацію шляхом зміни свого внутрішнього стану, набувати, закріплювати, контролювати знання, уміння й навички, перебудовуватись при виникненні непередбачених обставин, створювати вольову установку на досягнення значущих результатів [3; 4; 12] та у вузькому – як його обізнаність про способи професійного самовдосконалення, а також про сильні та слабкі місця власної особистості й діяльності, про те, що і як треба робити стосовно самого себе, щоб підвищити якість своєї праці [6].

Особистісний компонент передбачає в процесі підготовки майбутніх фахівців максимально враховувати індивідуальні особливості студента.

Науковці виділяють особистісні якості, якими повинен володіти випускник ВНЗ, незалежно від фаху: відповідальність перед справою та людьми, добропорядність, соціопривабливість, єдність слова та діла (О. Мельничук, А. Яковлева); фізичне, психічне та моральне здоров'я, освіченість, загальнокультурну грамотність (Г. Скок); креативність, контактність, самоконтроль (Е. Зеєр) [9, с. 23].

Дослідники А. Деркач, Н. Кузьміна визначають професійно важливі якості особистості як “прояв психологічних особливостей особистості, необхідних для засвоєння спеціальних знань, здібностей і навичок, а також для досягнення суспільно прийнятної ефективності в професійній праці”, зазначають, що такі якості містять у собі “інтелектуальні (мислення), моральні (поведінка), емоційні (почуття), вольові (здатність до самоврядування), організаторські (механізм діяльності)”.

Розкриття важливих рис особистості є необхідним при підготовці майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення. Потребують постійного й усебічного розвитку організаторські й комунікативні здібності, педагогічна майстерність, гнучкість мислення та поведінки, емпатійність, педагогічний такт.

Розвиток і вдосконалення важливих особистісних якостей при підготовці майбутніх фахівців передбачає самостійне перенесення раніше засвоєних знань, умінь і способів діяльності в нові ситуації, бачення проблеми з різних рольових позицій, комбінування раніше відомих способів – у новий. Велике значення мають розумова мобільність, здібність включати у нові взаємозв'язки вже відомий зміст, використовувати можливість вибору при розв'язанні проблем у навчальній діяльності.

Особистісний компонент передбачає, що в центрі освітнього процесу перебуває сам студент, його мотиви, цілі, особистісні якості, психологічний склад, тобто студент як особистість. Виходячи з інтересів майбутнього фахівця, рівня його знань і умінь, викладач визначає навчальну мету заняття та формує, спрямовує і корегує весь освітній процес з метою розвитку особистості студента.

Особистісний компонент забезпечує виявлення особистісного прояву студентів у різних педагогічних ситуаціях, створення педагогічних умов для розвитку та особистісного самовдосконалення. Доцільність цього компонента полягає у формуванні активності майбутнього вчителя фізичної культури, готовності до професійної діяльності та вирішення проблемних завдань. За нашим переконанням, особистісний компонент передбачає єдність зовнішніх і внутрішніх мотивів, тобто злиття мотиву досягнення з пізнавальними мотивами.

Отже, особистісний компонент є системоутворювальним елементом у структурі підготовки фахівців, тому його формування є важливою педагогічною умовою підготовки майбутніх учителів фізичного культури до

професійного самовдосконалення. За нашим переконанням, не можливо переоцінити значущість особистості в педагогічній діяльності.

Чільне місце в освітньому процесі відведено професійно-творчому компоненту. Творча особистість – “це людина, здатна до безперервного розвитку й самореалізації в одному чи кількох видах творчої діяльності” [11, с. 169].

Цей компонент передбачає формування особливого стилю розумової діяльності майбутнього вчителя фізичної культури, пов’язаного з новизною і значущістю результатів. Чільне місце відведено синтезу пізнавальної, когнітивної, емоційної, вольової та мотиваційної сфер майбутніх фахівців. Особливе місце займає розвиток потреби в професійній творчості. Ефективність майбутньої професійної діяльності вчителя більшою мірою залежить не стільки від знань і навичок, скільки від здібності відтворювати їх різними способами, додаючи особистий професійно-творчий відтінок. Розвинений інтелект допомагає майбутньому вчителю пізнавати не окремі педагогічні факти та явища, а педагогічні ідеї загалом та втілювати їх у життя, надихаючи особистим творчим сенсом. Гуманізм, рефлексивність і спрямованість у майбутнє допомагають майбутньому фахівцю професійно самовдосконалюватися. Розвиток педагогічного мислення студентів забезпечує найбільш глибоке розуміння педагогічної інформації, дає змогу віднайти особистісний сенс професійної діяльності. Професійно-творчий компонент передбачає таку додаткову діяльність студентів, активність, розвиток творчих здібностей, розвиток і вдосконалення організаторських якостей, комунікативність, вміння організовувати, контролювати, аналізувати та оцінювати власну поведінку.

Однією з провідних цілей сучасної освіти учителя фізичної культури є професійна підготовка творчої, комунікабельної особистості майбутнього фахівця, що передбачає розвиток і стимуляцію творчих резервів кожного студента, формування та вдосконалення його комунікативних здібностей, поглиблення самосвідомості й суб’єктності особистості, її здатності до самореалізації та творчого самовираження.

Цінним, на наш погляд, є думка Т. Сущенко, за якою творчий потенціал розглядається з позиції генетичної потреби особистості у творчій самостійності [8].

Якісна характеристика творчого потенціалу, що виражається в єдності особистісного “Я” й соціального, природних здібностей до творчості й необхідності їх розвитку в умовах життєдіяльності, відображає властивість особистості інтегрувати її дії щодо цілеспрямованого подолання певної суперечності з метою виходу за межі звичайного, досягнутого, тобто це ті сили, що сприяють самореалізації майбутнього учителя фізичної культури. Саме сила як характеристика творчого потенціалу особистості спонукає людину до самоствердження, самореалізації [11].

Педагогічна діяльність характеризується динамізмом, варіативністю, що потребує при підготовці майбутнього вчителя фізичної культури усві-

домлення його ролі в цьому процесі, прояву творчості з урахуванням ситуації, здатності адекватно реагувати на зміни та здатності до самореалізації себе в проблемних ситуаціях.

Висновки. Таким чином, готовність до професійного самовдосконалення є складним особистісним утворенням, що комплексно відображає мотиваційну, інтелектуальну й поведінкову сфери особистості майбутнього вчителя фізичної культури та містить сукупність усіх необхідних для професійного самовдосконалення особистісних передумов, які забезпечують його вмотивованість і цілеспрямованість, осмисленість і цілісність, ефективність і результативність. Тому мотиваційно-ціннісний, операційно-діяльнісний когнітивний, особистісний та професійно-творчий компоненти є визначальними складниками процесу підготовки майбутніх учителів фізичної культури до професійного самовдосконалення.

Список використаної літератури

1. Амельченко Т. В. Формирование профессиональной компетентности в социально-педагогическом образовании : монография / Т. В. Амельченко. – Чита : ЗабГУ, 2012. – 230 с.
2. Гусева А. С. Развитие аутопсихологических способностей личности. Методы и технологии / А. С. Гусева, В. В. Лёшин. – Москва : Изд-во РАГС, 2000. – 116 с.
3. Деркач А. А. Формирование и развитие профессионального мастерства руководящих кадров: социально-психологический тренинг и прикладные психотехнологии / А.А. Деркач, А. П. Ситников. – Москва : Луч, 1993. – 71 с.
4. Жданов О. И. Практическая психология и аутопсихотерапия / О. И. Жданов. – Москва : РАГС, 1999. – 75 с.
5. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / І. А. Зязюн. – Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
6. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – Москва : Высшая школа, 1990. – 162 с.
7. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – Москва : Смысл, 2004. – 346 с.
8. Маслоу А. Психология быта / А. Маслоу ; пер. с англ. – Москва : Рефлбу : Ваклер, 1997. – 307 с.
9. Пищулин В. Г. Модель выпускника университета / В. Г. Пищулин // Педагогика, 2002. – № 9. – С. 22–27.
10. Сущенко Т. І. Концептуальні особливості професійного іміджу педагога як суб'єкта педагогічної творчості / Т. І. Сущенко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. / редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – Вип. 39 (92). – С. 383–388.
11. Фейербах Л. Избранные философские произведения / Л. Фейербах. – Москва : Политиздат, 1955. – Т. 2. – С. 115.
12. Шиян О. М. Аутопедагогическая компетентность учителя / О. М. Шиян // Педагогіка. – 1999. – № 1. – С. 63–68.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2015.

Шаповалова И. В. Компоненты подготовки будущих учителей физической культуры к профессиональному самосовершенствованию

В статье обозначены компоненты подготовки будущих учителей физической культуры к профессиональному самосовершенствованию; освещены научные взгляды на

саморазвитие личности и ее профессиональное самосовершенствование на протяжении всей жизни; определены главные компоненты процесса формирования у будущих учителей физической культуры готовности к творческой самореализации и профессиональному самосовершенствованию во время будущей педагогической деятельности.

Ключевые слова: *компоненты, мотивационно-ценностный, операционно-деятельностный, когнитивный, личностный, профессионально-творческий, профессиональное самосовершенствование, творческое саморазвитие, учитель физической культуры.*

Shapovalova I. In Preparing Future Teachers of Physical Culture to Professional Improvement

The article outlines the components of the preparation of future teachers of physical education for professional self-improvement; covers the scientific view of self identity and professional improvement throughout life; determined the key components of the process of formation of future teachers of physical education preparedness creative self and professional self in the future educational activities. Deals motivational value, operational and activity, cognitive, personal and professional creative component.

Considered motivational value component as part of preparation for professional self-improvement, the formation of which indicates the student's conscious effort to be a teacher of physical culture, the desire to transmit to the next generation personal experience. Outlined operational and activity component of professional self-improvement of future teachers of physical education that ensures mastery and subsequent use by students of basic professional and pedagogical competencies, methods and techniques of teaching, modeling teacher of physical education. Deals with the cognitive component that ensures effective preparation for professional self-improvement and enhances its meaningfulness and purposefulness and variability. Considered personal component that involves the process of preparing future professionals most consider the individual characteristics of the student. Deals with professional and creative component that involves the formation of a special style of mental activity of the future teachers of physical culture associated with novelty and significance of results.

Key words: *components motivational value, operational and activity, cognitive, personal, professional and creative, professional self-improvement, creative self-development, teacher of physical education.*